

Makt og omsorg – til introduksjon

Michael 2015;12:150–2.

Grunnlaget for dette temanummeret er en tverrfaglig seminarrekke de to siste årene (2013–2014), med makt og omsorg som tema. Seminarrekken springer ut av forskningsgruppen «Omsorgens grunnlag, fenomener og vilkår» ved Senter for omsorgsforskning – Vest. Artikkelen representerer et lite utsnitt av faglige bidrag fra forskere inn mot seminarrekken, og der også en rekke andre forskere har bidratt med faglig inspirasjon.

«Folk er seg gjerne bevisst hva de gjør og de vet ofte også hvorfor de gjør det de gjør. Derimot vet de ikke hva det som de gjør, avstedkommer» (1, s.187).² Dette utsagnet fra den franske filosofen Michel Foucault (1926–1984), illustrerer et viktig dilemma knyttet til enhver form for intensjonell handling og enhver form for maktutøvelse. Man kan ofte være seg bevisst hva man vil og handle deretter, men som regel uten fullt å kunne vite konsekvensene av det man gjør. Foucault går enda lenger enn dette og viser, blant annet i boken *Galskapens historie* (2), at man gjerne agerer og handler uten å øyne de små og store sammenhengene som ens handlinger inngår i. Når det gjelder de større sammenhenger, kan det være vanskelig å se hvorfra man motiveres og inspireres, eller tvinges. For de små sammenhenger, unnlater man gjerne å stille grunnleggende spørsmål til hvordan de praksiser man daglig deltar i, utfolder seg. Foucaults blikk rettes blant annet inn mot følgende spørsmål i boken *Overvåkning og straff*, hvordan straffer man? (3) Inn mot praksiser i omsorgstjenestene kunne man på samme måte stille spørsmål som: hvordan utøves daglig pleie, behandling og omsorg? Spørsmålet kan også stilles mer spesifikt: Hvordan utøves omsorgsarbeid akkurat nå, og her?

1 Arbeidsutvalget i forskningsgruppen «Omsorgens grunnlag, fenomener og vilkår», Herdis Alsvåg (leder), Oddvar Førland, Tove Giske, Kari Martinsen og Christine Øye har bidratt aktivt til denne teksten og som redaksjon for temanummeret.

2 Forfatters oversettelse. Originalt sitat: «People know what they do; they frequently know why they do what they do; but what they don't know is what they do, does»

Denne siste måten å stille et slikt spørsmål til, inn mot de små sammenhenger og hverdagspraksiser, kjennetegner Foucaults oppfatning av de små og lokale praksiser som utfolder seg innenfor «innumerable separate locations» (1,s.187). Alle artiklene i dette tidsskriftnummeret går inn i de mange små sammenhenger knyttet til profesjonelt helse- og omsorgsarbeid, men med ulike teoretiske vinklinger og med eksempler fra flere forskjellige profesjonelle virksomheter. Samtlige artikler trekker også inn perspektiver fra Foucault, men også andre teoretikere, og inspirert av helt ulike deler av Foucaults forfatterskap. Riktignok trekkes Foucault mer indirekte inn i en av artiklene, der Sandvoll og Dales artikkel belyser makt som å makte, knyttet til det å makte å gi omsorg. Dette eksemplet illustrerer også et grunnleggende trekk ved hvordan maktbegrepet trekkes inn i alle artiklene og knyttet til omsorgsarbeid, som makt på godt og vondt. Med utgangspunkt i Foucault, men også i teoretikere som Fredrik Engelstad (4) og Thomas Mathiesen (5), fremhever artiklene makt som et fenomen som er relasjonelt, som alltid inngår i sosiale sammenhenger og som relaterer seg til større samfunnsstrukturer.

Makt på mikronivå, knyttet til mellommenneskelige relasjoner, og makt på makronivå, knyttet til samfunnsmessige forhold, kan ikke forstås uavhengig av hverandre. I særlig grad belyser Beedholm & Fredriksens, Øvre Sørensens og Øyes artikler denne viktige innsikten. Disse arbeidene tar også opp et annet vesentlig tema, at makt i sin mest positive og tiltrekkende forkledning kan være den mest effektive og gjennomgripende. Øyes og Beedholm & Fredriksens artikler illustrerer at hvordan det som til enhver tid kaller frihet og frivillighet i offentlige diskurser står ikke nødvendigvis i et motsetningsforhold til tvang men kan skape former for maktbruk og tvang. Øvre Sørensens artikkel eksemplifiserer hvordan «positiv tenkning», forstått som å rette blikket mot muligheter heller enn problemer og begrensninger, og hvordan et «ressursfokus» og en «brukerorientering» med fokus på den hjelpetrengendes egne ressurser kan bli en viktig kilde til makt for personale og til avmakt for pasienter og pårørende.

I bevegelsen fra velferdsstat til konkurransestat eksemplifiserer Beedholm & Frederiksen hvordan konkurransestaten fører til at helseprofesjonenes rolle i stigende grad søker å mobilisere den enkelte person og gjøre denne ansvarlig for sitt eget liv. Dermed blir oppgavene for de profesjonelle skjøvet fra å pleie de syke til i stigende grad å veilede, motivere og hjelpe den enkelte til å makte rollen som den aktive pasient. Dette gir nye fordringer til de etiske diskusjonene innenfor sykepleie- og forskning, som bør reaktualiseres mot etiske spørsmål på makronivå.

At makt knytter seg til steder og situasjoner innebærer også at makt utfolder seg i rom og gjennom ting og objekter. Owrens og Jacobsens artikler trekker inn Foucaults heteropi-begrep (6), der heterotopiske rom er mangetydige og utenfor vanlige og normale rom, slik rom der profesjonelt omsorgsarbeid utføres kan være. Som i disse to artiklene så tar også Therkildsen Sudmanns artikkel for seg makt knyttet til små detaljer i samhandling mellom profesjonelle og hjelpetregende. Mens Owrens bidrag har et fokus på hvordan plasseringen av dørmatten i en hjelpemottakers hjem trekkes mellom ulike kulturelt betingede oppfattelser av orden, og Jacobsens bidrag problematiserer hvordan oppslag og små post-it lapper inngår som en betydningsfull del av en institusjons interiør, demonstrerer Therkildsens Sudmann potensiell makt og symbolsk vold knyttet til tilsynelatende små, ubetydelige og dagligdage ord i kommunikasjon mellom personell og hjelpetregende.

Therkildsen Sudmanns og Owrens artikler åpner i særlig grad for positive muligheter som kan åpne seg gjennom at personale i omsorgstjenestene blir seg bevisst sin egen maktutøvelse. En slik bevissthet vil ikke bare måtte være på et generelt og overordnet nivå men også på et detaljnivå der oppmerksomheten rettes inn mot de små ord og begreper og de små rom og objekter i den daglige praksis.

Vårt siktemål er å invitere leserne av dette temanummeret til å undre seg og reflektere sammen med oss omkring hvordan makt og omsorg kommer til uttrykk i det daglige liv, og inn i de unike sammenhenger som hver enkelt står i knyttet til omsorg generelt og til profesjonelt omsorgsarbeid spesielt. Det er vårt håp at tekstene vil inspirere mennesker både i uformelt og profesjonelt omsorgsarbeid til å stille kontinuerlige spørsmål inn mot sin praksis og dermed danne grunnlag for en reflektert praksis til beste for dem som i særlig grad trenger andres hjelp og bistand.

Litteratur

1. Dreyfus HL. & Rabinow P. *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press, Chicago; 1983.
2. Foucault M. *Galskapens historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag; 1991 [1973, original 1961]
3. Foucault M. *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag; 1994 [1975]
4. Engelstad F. *Hva er makt*. Oslo: Universitetsforlaget; 2005
5. Mathiesen T. *Makt og medier. En innføring i mediesosiologi*. Oslo: Pax Forlag; 2010.
6. Foucault M. Andre rum. *Slagmark. Tidsskrift for idéhistorie*. Nr.27 1997/1998, s.87-96.